

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ОБЛАСНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ
ТА РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ**

Матеріали науково-практичної конференції

22–23 червня 2018 року

Харків
«Друкарня Мадрид»
2018

УДК 008(062.552)

T65

Редакційна колегія:

Л. Г. Омельченко – директор Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, заслужена артистка України

О. Г. Бугайченко – завідувач відділу інноваційних культурних проєктів та міжнародного співробітництва Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва

Н. М. Роман – кандидат педагогічних наук, доцент

Адреса редакційної колегії: 61002, Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 62;

Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва.

Тел.+380 (57) 725-12-36

T65

Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій. Матеріали науково-практичної конференції (22–23 червня 2018 року). – Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. – 466 с.
ISBN 978-617-7683-27-7

У збірці розміщено тези та доповіді, в яких дискутуються питання збереження автентичності та розвитку креативних індустрій в Україні, вивчається й порівнюється досвід інших країн. Матеріали провідних учених, представлені в ході роботи науково-практичної конференції «Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій», яка відбулася 22–23 червня 2018 року в м. Харкові, висвітлюють особливості національних та регіональних культурних політик щодо встановлення балансу між активним розвитком креативних індустрій та збереженням ідентичності в усіх сферах культурного життя.

У конференції взяли участь науковці з різних місцевостей України, а також із Білорусі, Італії, Китаю, Молдови, Польщі. Дослідниками проаналізовано й узагальнено можливості креативних індустрій з точки зору культурної децентралізації в умовах необхідності збереження традиційної культури та роль культурних ресурсів і творчості в економічному та соціальному розвитку громад.

Для широкого кола науковців, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями збереження автентичності, дослідження традиційної культури, виникнення та розвитку креативних індустрій у світовій та українській культурі в умовах глобалізації.

Матеріали друкуються в авторській редакції з незначними коректорськими правками українською та російською мовами.

УДК 008(062.552)

ISBN 978-617-7683-27-7

© Обласний організаційно-методичний
центр культури і мистецтва, 2018
© «Друкарня Мадрид», 2018

Ю.О. Соловйова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри естетичного виховання
і технологій дошкільної освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ЛЯЛЬКА-МОТАНКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Для всебічного та гармонійного розвитку дітей важливу роль відіграє виховання у них любові та поваги до народних традицій і звичаїв, національних цінностей українського народу. Картина світу дитини починає формуватися з її перших вражень. Тому дуже важливо правильно визначити засоби формування світосприйняття дитини. Раннє дитинство завжди найтісніше пов'язане з безпосереднім оточенням в оселі. Це хатні символи-захисники, предмети, які виступають для дитини заступниками та охоронцями. Хатні обереги мали, звичайно, багато функцій: виховну, естетичну, але, передусім, – охоронну. Про, здавалося б, прості та невибагливі побутові речі з давніх-давен складалися пісні та легенди, їх шанували та передавали з покоління в покоління. Інтер'єр у кожного народу обумовлений власною традицією. В українців це, передусім, вишиті рушники, вінки, родинні реліквії-обереги, наприклад, ікона, підкова, вишита хустка.

Одним із невід'ємних українських хатньо-побутових оберегів завжди була лялька-мотанка. Вона забавляла дитину, допомагала їй пізнавати світ, перебирала на себе негативну енергію, несла благословення. В ній відбито найдавніші традиції наших предків. У дитини в колысці мала бути своя власна лялька, берегиня дитячої мікрооселі. Така лялька екологічно чиста і естетично досконала. Вона має умовний силует, вона не переобтяжена деталями. Лялька-мотанка оберігала дитину в колысці, а коли дитя виростало, то туди вкладали саму ляльку-мотанку, щоб вона стерегла колыску, відганяла від неї злі сили, тримала чистим місце, куди з часом мали покласти нового продовжувача роду.

В образі ляльки-мотанки втілено прадавні вірування наших предків. Лялька-мотанка не має рис обличчя, але вона не безлика. На все обличчя нитками намотували хрест, щоб у ляльку не вселявся злий дух. Цей хрест є вираженням солярного знаку. Хрест має посередині

квадрат, який у народі називають Божим оком. Люди вірили, що це саме Боже око оберігає і саму оселю, і мешканців цієї оселі. Боже око мало не лише відвертати злу силу, злі наміри, але й наставляти людей на добрі помисли та вчинки.

Хрест складався з двох ліній – вертикальної та горизонтальної. Вертикальна лінія втілювала чоловіче начало, горизонтальна – жіноче. Їхнє перехрещення символізувало продовження роду. Тому на весілля молодим обов'язково дарували ляльку-мотанку, яку пізніше клали в колиску, щоб вона оберігала дитячий сон. Жіноче начало, власне, і є втіленням місії Берегині, яка підтримує домашнє вогнище, захищає дорослих і дітей від злих духів, різних негативних впливів. Чоловіче начало, тобто вертикальна лінія хреста, символізує прагнення до динамічного розвитку, духовного зростання, продовження самого роду.

Цікаво, що майже всі ляльки-мотанки – жінки. Чоловічі образи трапляються значно рідше. Пояснюється це, передусім, тим, що саму ляльку-мотанку асоціювали з Берегинею. Вона мати всього живого, захисниця дитини, вона може і підказати, і допомогти вибрати правильне рішення. Це не просто дитяча іграшка, це одночасно і символ, і витвір мистецтва, і охоронниця дому. Вона, як правило, розміщується над дверима. Вона пильнує, хто переступає поріг, чи не несе гість з собою якоїсь небезпеки, чи не порушується в домі лад і мир. Ця традиція закріпилася ще в дохристиянському світі і з часом трансформувалася в християнському.

Ще маленькими діти самі долучалися до виготовлення ляльки-мотанки. Це було не лише виявом трудового виховання, але ще й сприяло формуванню атмосфери утаємниченості, певної спорідненості.

Спосіб виготовлення ляльки-мотанки дуже простий: найчастіше вона не має ані рук, ані ніг. Єдина її виражальна частина – голова з хрестом посередині. Ляльку-мотанку виготовляли з природних матеріалів: із трави, сіна, соломи, кукурудзяного качана, ниток. Завжди дуже уважно підбирався головний убір: шапка, хустка, очіпок, віночок. Головний убір відігравав подвійну роль: з одного боку, він прикривав голову від дощу, вітру, різних інших виявів негоди, з іншого – символізував зв'язок голови з космічним простором та її взаємодію з космічними силами. Найчастіше хусток має бути дві: нижня та верхня. Своє символічне значення мають і форма, і колір. Все треба уважно продумувати, формуючи всю композицію в цілому. Спідниця ляльки-мотанки символізує землю. Спідниць також бажано мати

дві: верхню та нижню. Поверх спідниці напинається фартух. Це також важлива і значуща деталь. Чим довший фартух, тим тривкіший та надійніший зв'язок ляльки-мотанки із матір'ю-землею.

Ляльки-мотанки мали стояти на підвіконні та прикликати долю, а ще, в залежності від обставин – дощ, сонце, вітер. Дитина гуляла з матір'ю чи бабусею у дворі, а ляльки-мотанки сиділи на підвіконні в хаті й стерегли оселю, тож дитина почувалася захищеною й зігрітою. В старі часи ляльку іноді приносили в жертву богам за здоров'я, урожай, удачу в справах. Дитина повинна була берегти свою магічну ляльку, а коли виросте, передати її своїм дітям. У багатьох переказах говориться, що обрядова лялька-мотанка завжди мала своє власне ім'я.

Декоративні ляльки-мотанки прикрашали оселі, надавали їм небуденного вигляду. Їхня зовнішність змінювалася в залежності від місця їхнього знаходження та призначення. У світлиці стояли святково прикрашені, «парадні» ляльки-мотанки, в колисці дитини лежала простіша, рідна і дорога лялька-заступниця, з вікна виглядали привітні та гостинні берегині дому, а в кухні порядкували ляльки-грілки, ляльки-чайники. Адже будь-яка дрібничка, виготовлена власними руками, надає довіллю особливого змісту. Кожна така дрібничка служить не лише для оздоблення, але має своє безпосереднє практичне призначення. Наприклад, щоби зберегти чай якомога довше гарячим, господиня садовить на чайник ляльку-грілку, яка допомагає не лише тримати чай гарячим, а й зберігає неповторний аромат.

Коли в родині росте хлопчик, не обійтися без оберегів чоловічої статі. Як правило, це козак – оберіг козацького духу. Козак має бути одягненим у козацькі строї: вишиванку, шаровари, козацьку свитку чи жупан, а на голові має бути козацька шапка зі шликом. Особливу роль відіграють ті речі, які козак носить на своєму паску. Це шабля, пістоль, порохівниця, баклажка з горілкою чи водою.

На іменини дитині дарували ляльку-янгола. Такого янгола вішали над колискою як оберіг від зурочення. Усе на ляльці-мотанці мало своє значення і свій сокровенний смисл. Червоний колір символізував сонце, тепло та силу, дарував здоров'я, оберігав від травм. Хрест в усі часи використовувався як головний солярний знак. Хвилясті лінії виступали знаками води, горизонтальні лінії – знаками землі. Ромби з цяточками всередині виступали символами засіяного поля. Вертикальні лінії втілювали дух дерев, таємничість лісу, невмирущість живої природи.

Споконвіку існувало два типи ляльок-мотанок: лялька з хрестом на обличчі і лялька без обличчя. В наші дні ці дві ляльки існують

одночасно, а дослідники сперечаються, яка з них давніша, яка автентичніша. Крім декоративної та обрядової функції, лялька може дуже багато розповісти про історію своєї країни, про звичаї й традиції народу, про одяг наших предків та їх спосіб життя. З іграшкою пов'язано багато легенд і казок, вона навчає дитину, як правильно поводити себе. Використання ляльки-мотанки в процесі виховання допомагає дитині виявити себе у творчій справі та підштовхує її до активного й самостійного пошуку, формує картину світу та моральні уявлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герус Л. Українська народна іграшка. – Львів: Інститут народознавства, 2004. – 248 с.
 2. Грушевський Марко. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський. – К.: Либідь, 2011. – 256 с.
 3. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості – К.: АртЕк, 1999. – 256 с.
 4. Тарасова О.О. Таємничий світ ляльки-мотанки.– К.: Либідь, 2015. – 200 с.
-

Наукове видання

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ
ТА РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ**

Матеріали науково-практичної конференції

22–23 червня 2018 року

Відповідальна за випуск О. Г. Бугайченко

Редактори *Н. М. Роман, Л. П. Гобельовська*
Дизайн та верстка *Ю. Ф. Власова*
Дизайн обкладинки *М. І. Кравченко, Ю. Г. Кончицька*

Підписано до друку 02.10.2018 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура AdonisC. Ум. друк. арк. 27,09.
Наклад 300 прим. Зам. № ГЛ00-002750

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11
Тел.: (057) 756-53-25
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua

Свідцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року